

Todori, sveti Tiodor – Tódor lovak

A battonyai szerbek Szent Teodort kentaur formájában képzelik el: emberi felsőrészsel, lótesttel és lólábakkal, patákkal. „A levegőn keresztül szellemként nyargal, látni se lehet, csak a patáinak a dobbanása hallatszik.” A Szeged vidéki szerbeknél „fehér lovon jön, kezében pálcát tart és ahol ég a lámpa, ott pálcájával üti az ablakokat”.¹ Évente csak egyszer láthatók a tódorlovak a Todorova nedeljän, azaz a Tódor-hét során, a húsvéti böjtöt követő héten.² A vajdasági szerbeknél és a bánáti románoknál elterjedt hiedelem, hogy a Tódor-szombatot megelőző éjszakán megjelennek a láthatatlan fehér lovak menetei. Köztük a sánták a legveszélyesebbek.³ Szent Tódort, illetve Veliki Todort (Nagy Tódort) is sánta lóként vagy lovasként képelték el.⁴

Míg a battonyai és Maros menti szerbek e mitikus lény az élő hitvilág része, addig a Budapest környéki szerbeknél tabuval védett nap a szombati: tilos este a házat elhagyni, nem ebédelték és vacsoráztak, tehát böjti napnak kell tekintenünk a szombati napot, amikor nem gyújtottak lámpát.⁵ E természetességi ünnepben igen gazdag jegyek mutathatók ki a baranyai Lippón élő szerbeknél.⁶

Szent Tódor hetén nem gyújtanak lámpát a Szeged vidéki szerbek se, félve a „fehér lepelbe öltözött Szent Tiodortól, aki éjszaka megtapossa az utcán az embereket”. Tilos a reggeli utazás, ugyanis az egyik Szegedre tartó embert Szent Tiodor megverte; Battonyán eltapossa fehér lovával a házból kimenőket.⁷

Lovasnak tartják, Szent Đurađhoz, azaz Szent Györgyhöz hasonlóan; a lóréviek a gyerekeket ijesztik vele „Ide Todor bez glave!” (Jön a fejnélküli Tódor!), míg a csanádiak szerint ilyenkor bünteti meg a bűnösöket”. Ikonográfiai megjelenése is ismert, harcosként képzelik el a lovon, s tilos azt mondani, hogy ő jár ezen a héten az emberek között; tiltva volt a „šapca” nevű játék is. Tiszteletére hajnali misét tartottak szerdán és pénteken, s a héten hozzá imádkoztak segítségért. „Koljivot” főztek és pogácsát sütöttek; Csanádon a baromfiaknak is adtak belőle, hogy jobban tojjanak. A főtt búzát a templomban megszentelték. A fiatal házások „Todorovon” meglátogatták a feleség szüleit, a Tódor-szombatot a lippóiak megünnepelték, főként az ifjú házások: „Todorova subata, mladog svijeta putovanje!”, azaz a „Tódor-szombat a fiatalság utazásának a napja” volt.

A lóréviek a koljivoból (főtt, cukrozott, fahéjjal ízesített búza) a gyerekeknek adtak belőle, míg az ottani bolgárok cukor helyett megsózták. A csanádiak az utcákon szamarat vezettek; a férfiak beöltöztek nőknek és fordítva; a gyerekeket este kötelezően megfürdették; Szőregen gyékényt fontak a gyermekek hajába.⁸ Szerbia-szerte búzát főztek, s aki megkóstolta a koljivot azt jószerencse érte; a legényeknek álmukban megjelent a jövődöbelijük. A koljivot néhol a lovaknak és az állatoknak szánt kalács helyettesítette. A kalácson megjelent a tésztaból kiformált ló, közepébe lópatából kihúzott patkószöveget szúrtak. Vršac környékén „todorcik” nevű apró kalácsot sütnek lópatkó formájában; néhol a kalács közepe lyukas, köralakú.⁹ A baranyai lippói szerbeknél ugynevezett Tódor-kalácsot sütöttek a férjhez menni kívánó lányok. Egy hatalmas kalácsot készítettek „tíz literes vagy még nagyobb lábasban; öreg asszonyok segítettek nekik, s ebből mindenki evett. A rákerülő tésztaból formált gombákat ezüstös színű festékkel kifestették. Hármat készítettek a kenyérré, meg leveleket, a díszeket nem ették meg.”¹⁰ A lányok éjszaka dagasztották a kenyeret, hajnalra kisült. Az

¹ Saját gyűjtés

² Zečević, Slobodan: Mitska biča srpskih predanja. Beograd. 1981. 157. old.

³ Srpski mitološki rečnik 1970. „Todorova subota” szócikk

⁴ Zečević idézett műve, 157. old.

⁵ Saját gyűjtés

⁶ Saját gyűjtés

⁷ Saját gyűjtés

⁸ Saját gyűjtés

⁹ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

¹⁰ Saját gyűjtés

egyik lányos háznál sütötték, egy nagy deszkára alig fért rá. A téstába tojást is tettek, olyan volt, mint a kuglóf. A lányok úgy adták össze a lisztet. Amikor elkészült, akkor a legények lóháton eljöttek érte, az utolsó zászlót vitt magával. Ő rendezte el a lányokat sorba, majd kezdetét vette a tánc. Az öregasszonyok is kimentek a pincékhez, s amikor felválták a kenyeret, ők is kértek belőle, ezeket kiabálva: „Dajte i men! Dajte i men! Dajte i men! Bog vam daje zdravlje. Kol'ko nam dijelili, tol'ko Bog vama udilio: sreću i zdravlje, djevojke dobre!” Háromszor kérve maguknak is, majd az Istentől egészséget és szerencsét kértek a lányok számára, valamint jó férjet és sok gyereket. A lányok visszakiabáltak, hogy nem akarnak sok gyereket, nem kérnek a kalácsból enni. Szerbiában bekormozott lovasok menétét egy fakarddal a kezében vezette az egyik lovas.

Zečević a rituális lovaglást úgy értelmezi, hogy azok a mitikus lovak tiszteletére kerülnek megrendezésre,¹¹ s khtonikus jellegüket a fekete, bekormozott alakok teszik egyértelművé, akik ezáltal kapcsolatba hozhatók a túlvilági feketeszínű démonokkal. Az alakoskodásnak szintén khtonikus jellege mutatható ki, valamint a koljivo, mely a halott-kultuszban jelentkezik, ezzel együtt a kenyér törése és a lovakkal való megetetése a ló-ünnepet, annak khtonikus jegyeit hangsúlyozza.

P. Ž. Petrović Szent Tódor népi kultuszáról szólva kiemeli, hogy ősrégi hiedelmekből és szokásokból táplálkozik, melyek közül csak némelyikük, de azok is csak részben keresztényiek. Szerbiában a Tódor szombat olyan különleges ünnep, amelyet az állatok, elsősorban a lovak egészségéért tartanak. A néphit némely indiciuma arra utal, hogy Szent Tódor szoláris istenség. A Leskovac környéki falvakban ugyanis azt mondják: „Sveti Todor konja kove (kuje), zimu odnosi, leto donosi.” („Szent Tódor lovat patkol, elviszi a telet és elhozza a nyarat.”) Ezen a napon időjósállással is foglalkoznak: „Kakva je Todorica takva je godinica” (Amilyen a Tódor-nap, olyan lesz az év”), ami a természere vonatkozik.¹²

A baranyai szerb fiatal házások egykoron lovas kocsin látogatták meg a feleség szüleit, s ezt követően, amikor csak kedvük tartotta meglátogathatták őket. A téli házasságkötést követően, ez a szombat az első nap, mely látogatásnak való, ugyanis szerencsétlenség érné az ifjú házásokat, a házasságuk tönkremenne, ha előbb látogatnák meg a szülőket. A fiatalasszony édesanyja lányának rogaljt (női főkötő), a fiatal férjnek hímzett férfi inget ajándékozott.¹³

A baranyai pincéknél fehér terítővel letakarták az asztalt, arra párnát tettek és zenészek fogadták a fehér függönydarabbal letakart arcú lovasokat is. Egy vízzel telt edénybe pénzt dobáltak a legények, s a lányoknak ki kellett találni a nevüket, ha sikerült, őket illette meg a pénz.¹⁴

Tódor szombatján még napkelte előtt piros színű gyékényt fontak a lányok hajába. „Amikor valaki meghal, akkor is gyékénnyel kötik meg a halott kezét és a lábát, s mielőtt ráteszik a szemfedőt, akkor leveszik.”¹⁵

Filipović úgy értelmezi a szokást, hogy az a trákiai lovas hatásra alakult ki. Čajkanović a szlávoknál, germánoknál és a görögöknél a lóról szóló kutatásiban kapcsolatokat mutat ki az alvilággal. Európa népeinél az éjszakai lovas istenség a holtak istene. Ilyen a szerb Trojan, a balti szlávoknál Sventovid és Triglav. A germánok Vodanja szintén éjszakai lovas, akit holt lelkek csapata kísér. Az óindiaiaknál a ló lélekvezető.¹⁶

Az ünnep elnevezésében Tódor Szent Tironhoz (306-ban elégették) kapcsolódik.¹⁷ Úgy tartják, hogy ezen a napon bújnak ki téli szálláshelyükről az első kígyók. Száraz tehéntrágyával füstölik őket Koszovón; néhol ezen a napon túvel vásznat szurkálnak, így kívánják a kígyók szemét kiböknöni. A temniciek néphite szerint Szent Tódor irányítja a kígyókat, akiknek lábuk volt. Szófogadatlanokká váltak és megmarták az embereket. Ezért Szent Tódor

¹¹ Zečević id. m. 159. old.

¹² Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

¹³ Saját gyűjtés

¹⁴ Saját gyűjtés

¹⁵ Saját gyűjtés

¹⁶ Zečević id. m. 161. old.

¹⁷ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

elvette a lábukat és megtanította az embereket, hogy bottal agyonüssék a kígyókat. Tavaszkor a trágyadombon, valamint a Tódor szombaton is a kígyók ellen fémes tárgyakat ütögetnek össze. A preševski falvakban gyertyát gyújtanak, amit az állatok szarvaira ragasztanak.¹⁸

Bosznia-Hercegovinában Al. Vasiljević lejegyzésében Szent Tódor napjához kötődő szokásokat közöl, aminek előestéjén a házigazda meghatározza, ki vesz részt az aznapi lövésenyen. A vacsorát követően borral felköszi és szerencsét kíván neki, amennyiben több lovat tartanak, úgy a családból többen is résztvevőivé válnak a reggeli lovaglásnak. A lovasok a templomot háromszor megkerülik, s kisebb csapatokban a mezőre szélednek, van akik a szőlőbe, a karámhoz is kinyargálnak. Délben egy meghatározott helyen találkoznak, majd a falun végiglovagolnak és egy útkereszteződésen megpihennek, majd mindenki hazamegy. Amikor a házhoz megérkezik a lovas, akkor az édesanyja illetve valamelyik idősebb asszony, a „reduša” az elkészített kalácsot, bort és egy csokor virágot (bazsalikomot) ad át a lovasnak. A kalácsba legelőször a lovas harap bele, majd odatartja a lónak. Iszik a kalácsból, s a többi bort a lóra önti, a virággal feldíszíti, valamint magára is tűz belőle. Ezt, a hiedelem szerint azért teszik, hogy jó barátokká váljanak a későbbiekben, és olyan illatuk legyen, mint a bazsalikomnak.¹⁹

Slobodan Zečević szerint a Tódor-lovak emberek, akiknek lófarkuk van. Néha úgy tartják, hogy heten vannak, ám többnyire többen is lehetnek. Útjuk során mindenkit megtámadnak. A sánta ló/lovas a legveszélyesebb. A kőzetek szerint a halottakkal Tódor-héten (halotti héten) nem lehet beszélni, ugyanis azok valamiféle szabadságon vannak. Külön figyelmet szentelnek a Tódor-lovak fogadtatásának: az udvarra a hét első napján vásznat terítenek, amire szénát valamint élelmet és innivalót tesznek. Másnap kedden, az edénymosogatóra használatos mosogatólá a „ced” készül, amivel a gyermekek vastag belét – ha az kijött – gyógyítják. Szerdán jönnek a sánta lovak, a lelket szedték ki az emberekből. Nekik áldozatként kukoricát főznek, hogy elkerüljék a bajt, irántuk megkülönböztetett bánásmódot tanúsítanak. Különösen megünnepelték a csütörtököt és a vasárnapot, ugyanis úgy tartották, hogy a tódorok vezetője – a Veliki Todor (Nagy Tódor) érkezik hozzájuk. Egymást követő három nap: szombaton, vasárnap és hétfő az álarcos – korommal bekent – alakok menete látható. Szankciók és tiltások is kapcsolódnak a Tódor-lovakhoz. Tiltott mindenféle házon kívüli munkavégzés; sokan ki sem teszik a lábukat a házból, tudva és félve a veszélytől. A munka tiltása az első kakasszögig tart. Házon kívül nem volt szabad tüzet gyújtani, azt hitték, hogy a Tódor-lovak nem szeretik a füstöt. Tiltott a víz kiöntése, nehogy a todorcik megcsússzanak. Emellett tiltott a ruhamosás, a zajkeltés. Az asszonyoknak, de főként a terhes nőknek tilos kötni, illetve a gyapjúval kapcsolatos bármiféle munkavégzés. A szankciókat végrehajtó Tódor-lovak a tiltásokat be nem tartókat patáikkal agyonrúgják. Az áldozatok testén patkó alakú, kék aláfutásos nyomok maradnak. Azt is hiszik, hogy az áldozatokat a todorcik úgy ölték meg, hogy felvágták testüket és a beleiket összefonták. Jobb esetben azt hiszik, hogy a tiltást megszegő csak nehezebben betegszik meg. A rákövetkező évben ugyanazon a napon amikor a betegség érte, vissza kell oda mennie, következménye a gyógyulás, illetve a halál lehet.²⁰ A láthatatlan lovasok között nők is vannak.

A lovak repülnek a „roma nedelján”, azaz a „sánta héten”, orrlúkaikból láng csap elő. A Tódor-lovakat söprűvel és lánccal lehet elhajtani, elűzni. A mitikus lovaktól való védelmet az ablakba helyezett éles tárgyak, valamint a fokhagyma biztosítja, amit az emberek maguknál hordanak.²¹

A Bor környéki vlahoknál Petar Kostić gyűjtött feljegyzéseiben a halott-kultusszal kapcsolatban a ló-kultuszra is fényt derít, s az utóbbiról közli, hogy a totemizmusból eredeztethető. A vlahok képzeleteiben a padláson lovak járnak, ahol ott marad patáiknak a nyoma. A totemisztikus vonások mellett e khtonikus-lunáris démonok elhosszabbat és a nyarat és a természetet újjáélesztik. Zlotban úgy tartják, hogy hét „sentoder” a keddi naptól kezdve a hét minden napján eljön. Közöttük a legnagyobbat és a legkisebbet különböztetik meg. A leg-

¹⁸ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota”

¹⁹ Vasiljević, Al.: Iz narodnog verovanja u. Svoljigu. In: Bosanska villa Sarajevo 1896. 5. szám.

²⁰ Zečević id. m. 162. old.

²¹ Srpski mitološki rečnik „Todorova subota” szócikk

nagyobb „sentoder al mare” szombaton látható, amely napot a holdnak szentelik. A lunáris jelleg megnyilvánul abban is, hogy sánta és vak lovak jelennek meg. A keddet „Marca kunjata” (ló-keddnek) nevezik, ekkor elmennek a sentoderek és eljön a „Kis sentoder”. Szerdán végigvonulnak a sánta és vak lovak („orbi” és „šćopi”), amelyek – néhány vélemény szerint – a csonka holdat jelképezik. Ezek a lovak az emberekből kisérdik a lelket. Kostić szerint ebben a hiedelemben a halott-kultusz a hold-kultusszal mutat kapcsolatot; ez utóbbin a meghalt lelkek tartózkodnak.²²

A lovas versenyek résztvevői mondják a következő formulákat:

Sveti Todor konja kove,	Szent Tódor lovakat patkol,
Pa led da prođe,	Tűnjön el a jég,
Za leto da ide.	Jöjjön el a nyár.

M. S. Filipović kimutatja „E nagyszámú ló menete nem más, mint a halottak illetve ősök menete, akik egyszerre mindig többen vannak, illetve kollektívan jelennek meg”.²³ A képzetekben a halottak lelkével kapcsolatban a különböző állatalakokban való megjelenésük (farkas, ló, kígyó stb.) mutatható ki. D. Nikolić a lovak kapcsolatát a halottakkal, a halottas menetben jegyzi: a Zarožje-i a Mileševski járásban a halottat vivő koporsó után lovat vezetnek.²⁴ A magyarországi horvát hiedelmekben is megjelenik a ló és a halott közötti kapcsolat, hasonlóan a magyar anyaghoz stb.

A Bojmiji macedónoknál T. P. Vukanović a Tódor-lovak, Tódor-játékok előzményét – Filipovičhoz hasonlóan – a trák-lovas alakjában látja. A Tódor-napi istentiszteletet követve a Gornjoj Bojmijiban a fiatalok játékokat, versenyeket rendeztek, melyeknek fő sajátossága a párviadal. A határban lévő eperfás részben a fiatalok a falu vezetői felügyeletével eperfaháncsból parittyákat készítenek, majd köveket hajigálnak egymáshoz. Az egyik fél a vereség elismerését követően visszavonulást rendel el. A mezőkön különösen „a kígyók miatt” tiltott bármínemű munkavégzés. A Tódor-szombat családi ünnepnek számít, de a falu és a mesteremberek ünnepének is, nem ritka a vásárok tartása; e nap a crnogorácok esetében törzsi ünnep.²⁵

Špiro Kulišić a Tódor-lovakkal kapcsolatban – már szélesebb relációk háttérét ismertetve – megállapítja: „a bolgár, szerb és macedón Tódor-lovak halott-kultusz jegyei lényegüket tekintve az etruszkok és a dalmáciai emlékművek temetési és halotti jeleneteivel megegyezők, közösek. Sviljiga-i szokás, hogy az anya vagy a legidősebb asszony a családban kaláccsal és más étellel várja a lovasverseny résztvevőit, eléggé egyértelművé teszi az asszonyok mitikus szerepét: a lovakat etető istennő megjelenítésének párhuzamaként. A khtonikus démonokat legjellegzetesebben a lovak jelképezik, a húsvétot követő Tódor-szombatján a bolgár, szerb és macedón szokásokban és hiedelmekben megjelenők. A délkelet-bánáti részen élő szerbeknél, a Tódor-lovak nagy veszélyt jelentenek, ugyanis rajtuk boszorkányok nyargaltak. Ezzel összefüggésben a boszorkány mint női mitikus lény minden bizonyos archaikusabb, valószínűleg e koncepció matriarchális forrásaira, az azokban megjelenő fekete és fehér színű lovak a lunáris képzetekre utalnak. A lunáris szimbólumokkal rokonítható a megcsontított hold, melynek kapcsolatában a Tódor-szombatot követően egy héten keresztül megjelennek a többiektől elmaradt sánta és szakadt lovak menetei. Ezért a teljes húsvéti böjtöt követő második hetet „hroma nedelja”-nak, azaz „sánta hétnek” nevezik.²⁶

Kulišić közli, hogy a két ló között lévő női figura némely boszniai stećiczen is megjelenik. Némely – a lovakhoz kapcsolódó bolgár, szerb, macedón és román képzetek – elvezetnek a még archaikusabb hagyományhoz: a paleolitikumi szimbolikus lovak mellett lévő nő ábrázolásokig. Épp ezért állapítja meg Kulisić, hogy a trákok a még korábbi balkáni tradíció

²² Kostić, Petar: Godišnji običaji u srpskim selima rumunskog Đerdapa. In: Zbornik radova. Nova serija knjiga 1. Etnografski institut knj. 1971. Beograd. 79. old.

²³ Filipović, Milenko: Trački konjanik. Novi Sad. 1950. 16-21. old.

²⁴ Nikolić, Danica: Konj u verovanjima našeg naroda. Živa antika, Beograd. 1959. 1-2. szám. 271-283. old.

²⁵ Vukanović, T. P.: Trački konjanik. Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, III. szám. Priština 1958. 153-172. old.

²⁶ Kulišić, Špiro: Neobični običaji. Beograd 1968. 47. old.

lényeges elemeit örökölték át, amelyek később a román és a balkáni-szláv szokásokban és hiedelmekben kimutathatók.²⁷

E szokásban megjelenő lánca Szent Tódor agráristenség jellegére utal, s egy felirat szerint a trák hérosz a földművelés védelmezője volt, de Szent Tódor alakja az ismertetett jelzők mellett elhozza a nyarat, a hintázással és a lovasversenyekkel kapcsolatban a lunáris Men típusú istenségre utal, különösen Sabatio balkáni istenségre, aki elhozza a mezőknek a termést; orgiasztikus kultuszában fontos helyet kaptak a kígyó-rítusok. A Tódor-lovak khtonikus jellegét a kígyókkal összefüggésben sok motívum gyarapítja.

A ló-lovas démonok termékenységpatronus szerepe mellett hangsúlyt kap az egészség, szépség, varázslás, gyógyítás is, közli Pócs Éva. A „Szent Tódor lovainak” archaikus ambivalenciája fejeződik ki a szerb hiedelem szerint: a nyarat „a Szent Tódor hozza”.

A románoknál a santomaderi az ielelem (tündérszerű lények) táncolnak, azaz e motívumban a világosság-sötétség, nap/nyár/menny-sötétség/tél/alvilág ellentét nyer megfogalmazást. E démonok egyidejű szoláris és alvilági/halotti karaktere a bánáti román hiedelmekben is kimutatható: Szent Tódor tizenkét tódorlovással a napot üldözi, amely a tavasz kezdetétől nem rendesen folytatja útját, hanem északra tér (tehát „visszatérítik” a napot); vagy hat ló hat feketét üldöz, majd legyőzi őket.²⁸

A szlovéneknél hasonló ló-démonok a boronát húzó vesla nevű lovak, akik elütik az útjukba kerülőket.²⁹

Szent Tódor lovaról Pócs Éva az ortodox Kelet-Balkánnak a ló- és lovasdémónairól szólva a szakirodalomban összeköti azok „rossz”, „fekete” sajátosságait a szoláris, „fényhozó” jellegekkel, s mint egyetlen kétarcú mitikus lényről ír, egyben rokonítva őket az Alpok vidékének Perchtáival és más alvilági démonokkal, akiknek meghatározó szerepük van a termékenység biztosításában és elhozatalában, akik valójában szoláris és alvilági, valamint halotti karakterűek.³⁰

Megállapításait összegzése is alátámasztja. A ló szimbolizmusa a kozmosz mindkét pólusát, a felsőt és az alsót magában foglalja, ezért univerzális. Az alsó s földalatti világban ő az inkarnáció megtestesítője, illetve a három elem – tűz, föld és a víz barátja, azok fényével, világosságával áll kapcsolatban. A felső égi világban a három alapvető elemmel – levegővel, tűzzel és a vízzel kapcsolódik össze. A víznek és a tűznek itt égi jelentése van. A fény és a világosság a naphoz köti. A lovak a nap és a hold szerkerét is húzzák. A ló egyformán helyettesíti a kígyót, illetve a kígyó a lovat, de néha egybeolvadnak a hipofidia szörnnyé. A ló és a kígyó útjai a vizek útjai is.³¹ A szerb szerzők egyik része Szent Tódort (Tiodort, Todort) kizárólag az alvilággal hozza kapcsolatba, a khtonikus világgal, másuk csak a szoláris istenséggel.

Pócs Éva a Tódor-lovakról kimutatja: „eredetileg lehetett termékenységhozó szerepük is” hasonlóan a bolgár kukerikhez, a román maszkos calusarikhoz, a rusalia maszkos csapatának termékenységvarázsló rítusaihoz, mintegy betöltve a közösségi termékenységvarázslók szerepét, s gyógyító rítusok és az azokkal kapcsolatos zenés-táncos extázis révén a tündérvárázslókkal állnak kapcsolatban.³² A továbbiakban Nilsson kutatásait veszi figyelembe: a clusarik ló mivoltát hangsúlyozzák lómaszkjaik, phallosz-szimbólumként használt lófejes botjuk. Az első két táncos valószínű „ló”, „kis ló” jelentésű neve (calus).³³ E táncos extázissal egybekötött termékenység-kultusznak egyik őse Artemis/Diana kis-ázsiai/balkáni kultusza, melynek nyomai főleg a paraszti szokásokban éltek tovább. A másik fontos ókori gyökér Dionysosnak – a mai Trákia területén sokáig továbbélő – halotti aspektusú kultusza, mely-

²⁷ Kulišić, Špiro id. m. 48. old.

²⁸ Pócs Éva: Tündér és boszorkány Délkelet- és Közép-Európa határán. Ethnographia. Budapest 1986. 201. old.

²⁹ Kelemina, Jakob: Bajke in pripovedke slovenskogo ljudstva z mitološkimi uvodom. Celje 1930. 96-97. old.: Pócs id. m. 201. old.

³⁰ Pócs Éva: Tündérek, démonok, boszorkányok. Bp. 1989. 56-57. old.

³¹ Ugyanott 230-231. old.

³² Ugyanott 230-231. old.

³³ Ugyanott 229-230. old.

ben fontos szerepe volt a táncos elragadottságnak, a mainesthai állapotnak: az istenséggel azonosuló megszállottságnak.³⁴

A baranyai szerbeknél Szent Tódor ünnepén kimutathatók a párhuzamok a hellenisztikus dionysziák katonai felépítésű szervezet egységeivel, a speirákkal rokoníthatók, melyeknek felvonulásokat szervező, bankettek rendező tisztségviselőiről sok jegyzék maradt fenn Trákia és Dácia területéről.³⁵ Feladatuk volt a bankett megrendezése, így Lippón is, ahol zenészek és terített asztal várja a másik faluból érkező legényeket, akiket a lányokkal együtt megállapított helyükre oszt be a zászlótartó.

A halotti démonokat megjelenítő sánta ló, lovas-Tódor, fehér lepelbe öltözött mitikus lény, hasonlóképpen a fehér maszkot viselő Lippó és környékének legényei, de a fekete maszk is a túlvilági/khtonikus démonok egyik ismérve.

A gyermekek kötelező fürdetése, a gyékénynek a hajfonatba való befonása a halott-rítusban mutatható ki: a halottat kötelezően megfürdették, s gyékényre fektették, valamint gyékénnyel megkötötték a kezét és a lábát. A battonyaiak a gyermekek fürdővizét a keresztútra öntötték. A Tódor-lovak keresztúton történő megjelenése egyben a túlvilággal való kapcsolatteremtés lehetősége. A Tódor-lovak periodikus megjelenése a mitikus idő folyamatosságára utal.

Phallos-szimbólumok is kimutathatók: „Tódornak pálcjája van, amivel ütögeti az ablakokat”, vagy fakardja.

A Tódor-lovak az észak-bánáti részeken rendkívül agresszívak, ugyanis Szent Tódor „valakinek a beleit egy fa köré fonta”. A keresztutakon bikák is láthatók, a lovasok lánccal körültekerik az éjszakai járőkeleket.³⁶

Ez az ismérve a germánok „vad vadászával” hozza kapcsolatba, állapítja meg Slobodan Zečević. A „vad vadász” áldozatait úgy büntette, hogy a beleiket a fára kötözte és arra kényszerítette őket, hogy fussanak a fa körül. Hasonlóan büntetik a „todorcik” áldozataikat.³⁷

„A ló-lovas démonok termékenységpatrónus szerepét a számukra és patrónusuk, Szent Tódor tiszteletére adott áldozatok, valamint a nekik szentelt (húsvét után három héttel tartott) Todorusale napján végzett, egészség, szépség-varázsló, gyógyító rítusok bizonyítják”, összegzi Pócs Éva.³⁸ E démonok betegségeket is hoznak az emberekre; megjelenési idejükben tilos gyapjút fonní. A tilalmakat be nem tartókat bántalmazták: összegabalyítják a fonalat, kárt tesznek a szövőszéken, a berendezésben.

A keresztény hatásoknak kitett húsvét utáni szokás Bosznia és Hercegovina területéről az alábbi mondát jegyzi: a keresztényeket a zsidók üldözték, s nehogy megáldozhassanak, a vizet (kutakat, forrásokat – F. Gy.), kenyeret megmérgezték. Erről tudomást szereztek a keresztények. A nagyhét első napján történt mindez, beszerezték az ételmet és a vizet, amiből csak igen keveset fogyaszthattak. Öt napig tartott a szenvedésük, ugyanis a hatodik nap lóháton megékeztett Szent Tódor, aki megmentette őket és elmehettek megáldozni.³⁹

Frankovics György

³⁴ Ugyanott 231. old.

³⁵ Ugyanott 231. old.

³⁶ Popov, Milivoj: *Rečnička građa iz severnog Banata*. Raskovnik. Beograd. 1987-1988. 52. old.

³⁷ Zečević ugyanott 162. old.: *Filipović* ugyanott 36-37. old.

³⁸ Pócs Éva i. m. 201. old.

³⁹ *Vasiljević* i. m. 78. old.